

РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ДИТИНИ ВІД ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ

БАНДУРКА Ірина Олександрівна - доктор юридичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ

В статті розкрито проблема неадекватного регулювання окремих видів правопорушень, порушують права та свободи дитини. Зокрема, виявлені недоліки в кримінальному регулюванні захисту дитини від жорстокого поводження, сексуальної експлуатації та зґвалтування. На основі діючих норм Кримінального кодексу України, зроблено висновок про необхідність внесення певних змін до кримінального законодавства, регламентують захисту прав дитини. Також були запропоновані шляхи вдосконалення криміно-правового захисту прав дитини.

Ключові слова: дитина, правопорушення, насильство в сім'ї, сексуальна експлуатація, жорстоке поводження, вдосконалення, законодавство.

Вступ

Одним із головних напрямків політики будь-якої держави має бути захист прав та свобод дитини від злочинних посягань. Декларація прав дитини 1959 року проголошує, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. У соціальному відношенні висунуто вимоги щодо створення умов для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи та гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від недбалого ставлення

до неї, особливо від жорстокості та експлуатації [1].

Стан дослідження проблеми

Питанням кримінально-правового захисту прав дітей займалися такі науковці, як: О.М. Бандурка, О.М. Ігнатів, М.І. Трофимов, І.К. Туркевич, В.І. Лановенко, Г.М. Мінковський, А.П. Тузов, А.А. Примаченко, К.К. Сперанський, Н.С. Юзікова, С.С. Яценко, А.Е. Жалінський, А.П. Закалюк, О.Б. Сахаров та ін.

Проте при наявності низки наукових досліджень, які були проведені вченими в різний час, існують значні прогалини в нормативно-правовій базі з питань захисту дітей, що суттєво впливають на стан кримінально-правового захисту дитини, а тому дане питання залишається актуальним і до сьогодні.

Виклад основного матеріалу

Україна, як держава, немало зробила для формування та реалізації сучасної політики у сфері захисту прав дітей, зобов'язавшись неухильно дотримуватися міжнародних правових стандартів у цій сфері.

Проте кількість злочинів, що вчиняються проти неповнолітніх або за їх участі в останні роки, залишається високою, а небезпечність таких злочинів зростає. Порівняно з іншими жертвами злочинів, найменші можливості захисту своїх прав і недоторканості мають діти, котрі, безсум-

нівно, є носіями підвищеної особистісної віктимності (схильність стати в певних обставинах жертвою злочину). Кримінологи доводять, що зміст віктимності складається з трьох чинників: незахищеності особи з боку держави, суспільства та мікрооточення від будь-яких злочинних посягань та суб'єктивної схильності особи стати жертвою злочину. Третій чинник залежить безпосередньо від особи. Особистісна віктимність неповнолітніх визначається перш за все, віковими особливостями перехідного періоду. Вік проявляється у психологічних, психічних та психофізичних особливостях. Відомі властивості, притаманні дитячому та підлітковому віку, – допитливість, довірливість, емоційна невірвноваженість, загострене прагнення до самоствердження, до «дорослості», навіюваність, агресивність – відносять неповнолітніх до категорії осіб з підвищеною віктимністю. Необхідно звертати увагу й на те, що значній частині жертв злочинів не притаманні особистісні віктимні якості. Головною причиною ситуації, коли жертвами злочинів стають діти, є відсутність їх належного правового захисту державою. При цьому роль особи в такій віктимності є мінімальною, вона визначається відсутністю необхідних правових норм, спрямованих на захист прав неповнолітніх або неналежним їх виконанням, недоліками в роботі правоохоронних органів, несвоєчасним реагуванням громадськості, громадських організацій на вчинені аморальні й протиправні дії та на подальше запобігання останнім [2; с. 59].

Згідно зі статтею 1 Конвенції про права дитини 1989 р., дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [3].

У відповідності з Конвенцією ООН про захист прав дітей 1989 року перелік прав дитини виглядає наступним чином:

- право на життя, виживання і вільний розвиток;
- право на прізвище і ім'я;
- право на здобуття громадянства;
- право знати своїх батьків і користуватися їх турботою;

- право не розлучатись з батьками всупереч їх бажанню;
- право підтримувати контакти з батьком і матір'ю;
- право на з'єднання з сім'єю, яка знаходиться в іншій країні;
- право вільно залишати будь-яку державу і повертатись в свою країну;
- право вільно висловлювати свої думки з різних питань;
- право на захист у випадку незаконного переміщення і повернення із-за кордону;
- право на інформацію, сприяючу благополуччю дитини;
- право на користування послугами охорони здоров'я;
- право користуватися послугами спеціального забезпечення;
- право на освіту;
- право на відпочинок і дозвілля;
- право на захист від економічної експлуатації;
- право на захист від незаконного зловживання наркотичними засобами, психотропними речовинами, від усіх форм сексуальної експлуатації;
- право на гуманне поводження, на захист від незаконного і по життєвого позбавлення волі для дітей, які знаходяться в конфлікті з законом.

Захист перерахованих вище прав дітей закріплений у Конституції України, у Кримінальному кодексі України, в Сімейному кодексі України, в Законах України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про громадянство» та в інших.

Стаття 24 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966р. проголошує, що кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави [4].

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) закріплює 53 склади злочинів проти прав та законних інтересів дітей, у тому числі малолітніх та неповнолітніх, у

той час як попередній Кримінальний кодекс 1960 р. налічував не більше 15. Це говорить про значний розвиток українського законодавства у цій сфері по посиленню кримінально-правового захисту дитинства в Україні.

Кримінальний закон поділяє злочини на ті, які вчинені проти дітей, та на такі, де потерпілим може бути будь-яка особа, проте санкцією передбачено більш суворе покарання, якщо злочин вчинений проти новонароджених, малолітніх та неповнолітніх осіб або з їх залученням.

Кримінально-правовий захист дитини включає в себе декілька напрямків: диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання осіб, які не досягли повноліття; застосування більш суворих санкцій до осіб, які вчинили злочин проти дитини.

Аналізуючи склад кожного злочину та передбачену за нього відповідальність, можна виявити ряд проблем, вирішення яких може сприяти більш ефективному захисту прав дитини.

Так, важливим доповненням, що стосується кримінально-правового захисту дітей є зміна редакції статті 117 КК України, яка передбачає відповідальність за вбивство матір'ю новонародженої дитини. Диспозиції статті свідчать, що під її дію підпадають всі жінки, що вчинили умисне вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. Необхідно звернути увагу на думку С.В.Бородіна, який зауважував, що неправильно відносити всі випадки дітовбивства до вчинених за пом'якшуючих обставин, оскільки це послаблює боротьбу з даним видом злочину. Необхідно доповнити диспозицію ст.117 вказівкою на те, що за нею кваліфікується лише умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, вчинене в обумовленому пологами стані. Всі інші випадки потрібно кваліфікувати за п.2 частини другої ст.115 КК України [5].

Особливої уваги на сьогодні потребує тема кримінально-правового захисту дітей від насильства в сім'ї.

Кримінальний кодекс України передбачає захист дітей від насильства шляхом

закріплення у ньому відповідальності за вчинення того чи іншого суспільно небезпечного діяння. До них відносяться: завдання тілесних ушкоджень, різного ступеня тяжкості (статті 121 – 125); експлуатація дітей (стаття 150); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (стаття 155); злісне не виконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (стаття 166); згвалтування (ч. 3, 4 статті 152) та інші.

Проте, як бачимо, у кримінальному законі відсутня окрема норма, стаття, яка б передбачала відповідальність саме за насильство в сім'ї.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», насильством в сім'ї визнаються будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю [6].

Виходячи з цього визначення, насильство поділяють на: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

За даними моніторингу скарг, що надходять на національну дитячу «гарячу лінію», яка була відкрита 1 січня 2013 року Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда – Україна», 31, 8 % звернень були саме з питань жорстокого поводження з дітьми, в тому числі фізичного насильства. З питань психологічного насильства над дитиною надійшло 22,2 % звернень, економічне насильство над дитиною – 4, 8 %, сексуальне насильство над дитиною – 1,6 % [7]. Як бачимо, жорстоке поводження з дітьми має досить поширений характер.

Ще одним напрямом у цій сфері захисту дітей є вдосконалення захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації.

Кримінальне законодавство України містить низку положень, що спрямовані на захист статевої свободи та недоторка-

ності дітей від злочинних посягань. Так, наприклад, ст. 153 Кримінального кодексу України в якості кваліфікуючих ознак даного злочину передбачає відповідальність за насильницьке задоволення пристрасті неприродним способом, вчинене відносно неповнолітніх та малолітніх осіб. Однак у статті існує невідповідність, пов'язана із необгрунтованою м'якою санкцією за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинене щодо неповнолітньої чи неповнолітнього.

Вищезазначений злочин за ступенем своєї суспільної небезпечності не поступається злочину, передбаченому ст. 152 КК України (згвалтування), а в деяких випадках може спричинити навіть більш тяжку шкоду фізичному та психологічному здоров'ю потерпілого, так як його вчинення знаходиться у суперечності із загальноприйнятим природним укладом статевих відносин, а також з поєднанням насильства та безпорадного стану потерпілої особи.

Незважаючи на цей очевидний факт, за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом ч. 2 ст. 153 КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, у той час як за згвалтування неповнолітньої або неповнолітнього ч. 3 ст. 152 КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років.

Пропонується усунути цю прогалину, встановивши відповідальність за вчинення насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом відносно неповнолітнього або неповнолітньої у вигляді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років.

Відкритим також залишається питання встановлення чіткого мінімального віку статевого повноліття.

Статтею 155 КК України передбачено відповідальність за статеві стосунки з особою, яка не досягла статевої зрілості.

Відповідно до закону питання про досягнення статевої зрілості вирішується судово – медичною експертизою [10].

Пропонується статтю 155 КК України викласти у наступній редакції:

Стаття 155. Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку або статевої зрілості.

1. Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку або статевої зрілості, вчинені повнолітньою особою, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Згідно із запропонованими вище змінами криміналізуються добровільні статеві зносини з особою, яка не досягла 16 – річного віку, вчинені повнолітньою особою. Таким чином, встановлюється мінімальний вік статевого повноліття, що відповідає рекомендаціям Комітету ООН з прав дитини, а також не виникає потреби в обов'язковому проведенні судово – медичної експертизи для встановлення статевої зрілості потерпілої особи, що суттєво полегшує процес кваліфікації та доказування цього злочину.

Разом з тим використання запропонованого вікового критерію та відмова від вживання терміну «статева зрілість» різко знизить ймовірність об'єктивного ставлення у провини, оскільки суб'єктивна сторона цього складу злочину вимагає від винного усвідомлення, що потерпіла особа не досягла статевої зрілості. Водночас фізіологічний (статевий) розвиток є індивідуальним і встановлення факту недосягнення потерпілою особою статевої зрілості нерідко вимагає спеціальних знань, а в окремих випадках є неможливим без проведення відповідної експертизи.

З огляду на запропоновану редакцію статті 155 КК України, передбачається встановлення спеціального суб'єкта – по-

внолітня особа. Ідея в даному випадку полягає у захисті дитини від впливу дорослої особи, яка в силу свого повноліття здатна повною мірою усвідомлювати суспільно – небезпечний характер такої своєї поведінки відносно дитини.

Дана пропозиція відповідає статті 18 Ланцаронської конвенції, в якій зазначено, що заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку статевого повноліття, має бути криміналізоване. Водночас у п. 3 цієї статті підкреслено, що така норма не поширюється на врегулювання статевого стосунку між неповнолітніми, що здійснюються за взаємною згодою.

Ще один недолік виявляється у ряді статей КК України, що встановлюють відповідальність за умисні тілесні ушкодження, побої й мордування. Вони не визначають кваліфікуючими обставинами вчинення цих злочинів стосовно неповнолітнього. Умисне заподіяння дитині тілесного ушкодження (особливо – тяжкого) становить значну небезпеку для здоров'я неповнолітніх, адже їх організм лише формується, а названі ушкодження можуть перервати нормальний фізичний розвиток. Заподіяння шкоди неповнолітньому говорить про підвищену суспільну небезпечність особи злочинця, і тому в законі необхідно передбачити більш суворе покарання за вчинення подібних злочинів стосовно дитини.

Чинний Кримінальний кодекс України не передбачає також підвищеної відповідальності за катування неповнолітніх, хоча до Кримінального кодексу України було введено ст. 127, якою передбачається встановлення кримінальної відповідальності за катування, але і тут стосовно потерпілих неповнолітніх не передбачено неповнолітні позбавлені спеціального посиленого захисту. Не враховується те, що особа, яка катує дитину, користується тим, що жертва, в силу свого віку, не може чинити опір злочинцю. Організм дітей чутливіший до болю та сприйняття шкоди для морального і фізичного здоров'я. Подібні дії можуть заподіяти дитині ще тяжку пси-

хічну травму, яка негативно позначиться на подальшому її розвитку.

Висновок

Враховуючи викладене, необхідно зробити висновок про те, що національне кримінальне законодавство, хоча і забезпечує широкий захист від суспільно небезпечних діянь, проте містить низку прогалин, які потребують реформування. Зокрема, вдосконалення повинні торкнутися норм Кримінального кодексу України, які спрямовані на захист дітей від жорстокого поводження, насильства в сім'ї, сексуальної експлуатації.

Література

1. Декларація прав дитини від 20.11.1959 : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
2. Мойсеєва О. Правовий захист неповнолітніх (за матеріалами нового Кримінального кодексу України)/ О. Мойсеєва // Право України. – 2001. – №9 – С.59 – 60
3. Конвенція про права дитини: ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 // Зібрання чинних міжнародних договорів України — 1990 р., № 1, стор. 205
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. Кримінально – правовий захист особи/ І.О. Онищенко : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Pravo/63892.doc.htm
6. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 № 2789-ІІІ // Відомості Верховної Ради України від 07.03.2002 — 2002 р., № 10, стаття 70
7. Права дітей в Україні: як держава захищає та дотримується їх. За результатами моніторингу скарг, що надходять на національну дитячу «гарячу лінію»/ під. ред. К.Б. Левченко та О.М. Бандурки. – Київ, 2014 – 17 с.
8. Белов В.Ф. Преступления против семьи и несовершеннолетних/ В.Ф. Белов.

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито проблему недосконалого регулювання окремих видів злочинів, що порушують права та свободи дитини. Зокрема, виявлені недоліки у кримінальному регулюванні захисту дитини від жорстокого поводження, сексуальної експлуатації та побиття. На основі чинних норм Кримінального кодексу України, зроблений висновок про необхідність внесення певних змін до кримінального законодавства, регламентуючого захист прав дитини. Також було запропоновано шляхи вдосконалення кримінально-правового захисту прав дитини.

Ключові слова: дитина, злочинне посягання, насильство в сім'ї, сексуальна експлуатація, жорстоке поводження, вдосконалення, законодавство.

SUMMARY

The article deals with the problem of imperfect regulation of certain types of crimes that violate the rights and freedoms of the child. In particular, there are shortcomings in the criminal regulation of child protection against abuse, sexual exploitation and beating. On the basis of the current norms of the Criminal Code of Ukraine, the conclusion was made on the necessity of making certain changes. There were also suggested ways to improve criminal law-the protection of the rights of the child.

Key words: child, criminal encroachment, domestic violence, sexual exploitation, ill-treatment, perfection.

– М., 2002. Изд-во «РУСАКИ», 2002. – 80 с. – С. 55

9. Дитяча проституція – це комерційна сексуальна експлуатація дитини. Про що варто знати / Євсюкова М.В., Левченко

К.Б., Мудрік В.В., Швед О.В.; Центр «Ла Страда – Україна», Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. – К., 2012. – 7с.

10. Правила проведення судово – медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово- медичної експертизи від 17.01.1995 – № 6